

"Ми й гадки не мали, як мало ми знали!"

Міжнародний літературний фестиваль: десять років дива

На Міжнародному літературному фестивалі (ilb) сирійський поет Фуад Ріфка зачитав вірш: "На землю радісно падає фрукт, коли він дозрів. А вірш на папір: тихо підкрадається, бере ручку, записує себе і зникає". Так само ilb підкрався до Берліна. Він з'явився у цьому місті наче примаара.

Принаймні так, мабуть, здавалося призвичаєній до розмаїття культурних подій берлінській публіці. Коли в червні 2001 року відкриття фестивалю почалося з марафону промов, що задали тон і масштаб майбутніх заходів, за плечима Фонду ім. Петера Вайса і союзу сприяння лежали кілька років підготовчої метушні. Назва доповіді американця Чарльза Сіміка, який народився в Сербії, "Прогноз погоди для утопії та околиць", пророче-поетично окреслила майбутню програму. У небо над містом увійшов, не більше і не менше, ніж весь світ та його уявлення, його пилові бурі й літні хмари.

На фестивалі і мало бути чимало пафосу. Від самого початку йому була властива манія величі – і його імпресаріо Ульріх Шрайбер робив все можливе, щоб перетворити критику неоглядного різноманіття в масове захоплення. "Високе навантаження, – передвіщав на відкритті 6-го ilb з його завжди елегантною лаконічністю Йоакім Сарторіус, – викликає від певного моменту старту деяке полегшення". Передумовою для цього є незаперечно висока якість всіх без винятку авторів і заходів ilb. Де б ви не заблукали, ви ніколи не загубитесь. Конверсні тексти телеведучих, які в іншому місці заповнюють футбольні стадіони, модний треш з асортименту списків бестселерів, комерційні сурогати життєвих порад або популістські слемі на боксерських рингах тут не шукайте. Єдиним критерієм, за яким Улі Шрайбер і його консультанти обирають авторів, – висока якість доброї літератури.

Під якістю маємо на увазі ту очевидну річ, що добра література містить в собі відповідальність за людство, а в широкому сенсі – політичну свідомість. Вона, за словами Ізабель Альєнде, яка залпами видає цікаві історії, "завжди належить до дисидентів". Не тільки в промовах на відкритті фестивалю таких авторитетів, як Аарон Аппелфельд, Девід Гроссман, в розмаїтті учасників: від колишнього уповноваженого ООН Саші Тарура до чарівної активістки АрундхатіРой, не тільки у виключно політичних дискусіях із серії "Роздуми", а й прозі, віршах, кожному пошануванні краси і глибини вираження мов, як і в найбезглуздіших історіях, живе можливість зробити нас кращими людьми. "Читачка – це вершина цивілізації, бо вона, читаючи романи, навчилася бачити себе очима інших," – сказала Ненсі Х'юстон у своїй вступній промові 2008 року.

Шанування письменників – негаласливе. Звичайно, на ilb є також Ночі поезії, на яких час від часу може стати ритмічно голосно і експресивно, і при великій кількості знаменитостей натиск прихильників не завжди супроводжується благоговійною тишею. Перед пуристичною сценічною завісою Якоба Матнера виступили Нобелівські лауреати: Кендзабуро Ое, Надін Гордімер, Доріс Лессінг, Маріо Варгас Льюса, а також потенційні кандидати на отримання Нобелівської премії КоІн та Інгер Крістінсен з її розхитаною теорією множин. Джейн Біркін тихо шепотіла спогади про Сержа Генсбура, шотландська авторка відвертих любовних романів Елісон Луїз Кеннеді глузувала з себе як "лесб'янки і

власниці похоронного бюро", португальський гротескний Антоніо Лобо Антунес заспівав хор постколоніальної провини, вільнодумець з пухнастим волоссям Майкл Ондатже бурмотав мовчазні Мгмм, поет надмірності Чак Паланік поінформував, що вважає паління духовним, а ірландець Метью С'юні, п'ючи шампанське, давав про себе знати торохкотінням колісної валізи біля закускової.

У будь-якому випадку ви будете здивовані абсолютно невідомим. "Дивуйтеся!" – так міг би звучати девіз іlb як варіація маніфесту Стефана Есселя ("Обурюйтеся!", і як актуальний висновок "Активуйтеся!"). Найзахопливішим фестиваль є завжди тоді, коли він представляє світових зірок завтрашнього дня. Колум Макканн, Александр Хемон, Тім Паркс, Моніка Алі, Каміла Шамсі, Саїд Кашуа, Джонатан Сафран Фоєр, Кадзуо Ісігуро, Пітер Керрі, Джонатан Летем, Ніколь Краусс, Антьє Крог, Фредерік Бегбедер, Вікрам Сет, Френк Маккорт, Джошуа Ферріс, Халед аль-Хамісі або фінсько-естонська феміністка, авторка роману "Очищення" Софі Оксанен, вони всі були поряд з авторами, чий імена, попри все бажання, непросто запам'ятати. Але хто знає, що ще можна буде почути від Раттавута Лапхароенсапа, Наталії Сняданко, Ніколеті Есіненку або Акі Морчиладзе? Навряд чи відвідувач одного з незліченних заходів іlb може повернутися додому без бажання негайно читати далі й читати більше.

Ключовий приємний момент в, здавалося б, хаотичній біганині серед одночасних подій – невимушена атмосфера. Жоден з більш ніж тисячі запрошених авторів, не втримується від похвали ідеальної організації, сердечного обслуговування, вина і захопливої піднесеності і, зрештою, визнання іlb найкращим з усіх літературних фестивалів світу. "Не всім пощастило мати такий фестиваль, який запрошує письменників з усього світу, змішує всі жанри, пропонує на одній і тій же сцені поезію і роздуми, день і ніч, сонце і місяць", – пише Абдурахман Вабері з Джібуті, що проживає у Франції. Бути тут означає для нього "знати, що наш світ обертається по колу". Цю радість ми, відвідувачі, поділяємо разом з ним.

Ще одним дивом іlb, яке годі переоцінити, є те, що після десяти років історії успіху він аж ніяк не справляє враження усталеного. Фестиваль не втратив ні своєї неоглядності, ні багаторазово заявленого шарму. За багатством програми, яка, здавалося б, виходить з берегів, приховується бажання відкриття. І яка користь з тієї оглядовості, коли йдеться про те, щоб зачаровувати й пізнавати інші світи? Особистість Улі Шрайбера випромінює високоімпульсивний запал.

Вислів Ніцше "Потрібно мати в собі хаос, щоб бути здатним народити танцюючу зірку" міг би бути сказаний на його адресу. Його зацікавленість іноземною літературою та новими авторами – так само ненаситна, як і варта захоплення. "Ми й гадки не мали, як мало ми знали", – цим великодушним смиренним зізнанням пан Шрайбер відкрив іlb 2008 року з його акцентом на Африці. Це ж саме він міг би сказати і з приводу провідної тематичної спрямованості на арабську, азійську, латиноамериканську, словом, всі літератури. І завжди переконує нас різноманітністю того, що варте відкриття, про яке ми й гадки не мали.

Своєю надзвичайною пристрастю він щорічно захоплює безліч практикантів і волонтерів – їхній вихід на сцену на відкритті фестивалю став тим часом брендовим знаком. Завдяки

цій пристрасті він здобуває нетрадиційних спонсорів, чия підтримка, на жах бухгалтерів, може полягати навіть в доставці продуктів харчування. Йому також вдається домогтися того, що політики в галузі культури більше не можуть ним нехтувати і з'являються для виголошення вітальної промови. При цьому література сама по собі зовсім не феєричне ремесло. На ilb немає пишних прийомів, вечірок, парадного VIP-вбрання. Стіл, стілець, склянка води – все, що треба для читання. Оповідач, слухач, перекладач, актор, ведучий і, можливо, для налаштування на потрібний лад – кілька варіацій гам від акордеоніста Айдара Гайнулліна ("Дар місяця"), ліричних мелодій сибірського гітариста Алексея Вагнера, або просто скромний тамтам концентрованої тиші.

Після чотирьох років кочування від театру НАУ у Кройцбергу до трухлявих "Софійських залів" в районі Mitte ilb 2005 року знайшов інституційний притулок у будівлі Berliner Festspiele. Пошарпана халупа зі скла і бетону колишнього Вільного народного театру (Freie Volksbühne) Ервіна Піскатора 1963 року в опустілому тим часом Західному Берліні стала для фестивалю щасливим випадком не тільки через близького до літератури її власника. Головна і додаткова сцена, на яких заходи можуть проходити паралельно, необжите верхнє та нижнє фойє з його кам'яною підлогою та за модою незручними прилавками – ідеальний притулок для багатоголосого шепотіння обіцянок. Стоячий бар, який охрестили назвою "Кафе Набоков", з невисловленою впертістю наповнюється життям тих, хто в озвучених історіях знаходить втіху для душі.

Інші йдуть до намету. Це диванна зона для авторів, співробітників, гостей і тих, хто достатньо зухвалий, щоб напроситися самому. Там б'ється таємне серце ilb. На просиджених плюшевих меблях з фонду театральної власності п'ють вино спонсорів та каву, тут пропонують руку і серце, пишуть оповідання, які ніколи не будуть опубліковані. Тут має свою резиденцію Еліот Уайнбергер. Аж ось починається танго і Ізабель Альєнде виводить свого чоловіка, який щойно написав детективний роман. Краса і сила, успіх і багатство тут не рахуються, тут себе славить безкласове суспільство літератури, в якому немає приватної власності на сигарети і фантазії. Це дух Міжнародного фестивалю літератури. Це казковий подарунок всім нам. Десять років дива!

Забіне Фогель

Пер. Ліна Заліток

Текст опубліковано у "Книзі Berliner Festspiele" з нагоди 10-річчя керівництва Berliner Festspiele Йоахіма Сарторіуса. Видавництво: Berliner Festspiele, 2011.